EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

Eduskunta, Perustuslakivaliokunta

LAUSUNTO

9.9.2026

Viite: Perustuslakivaliokunnan kuuleminen perjantai 11.9.2026 klo 8.30

EOAK/6838/2026 HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE LAIKSI VANKEUSLAIN MUUTTAMISESTA JA SIIHEN LIITTYVIKSI LAEIKSI (HE 120/2026 VP)

1 ALUKSI

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on pyytänyt oikeusasiamiehen kanslialta kirjallista asiantuntijalausuntoa sekä asiantuntijaa kuultavaksi otsikkoasiassa.

Olen esityksen valmisteluvaiheessa antanut esitysluonnoksesta lausunnon oikeusministeriölle. Annan myös lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä lausunnon (EOAK/7051/2026).

Esityksessä muun muassa ehdotetaan lisättäväksi vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin sekä eräisiin muihin lakeihin säännökset Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan järjestämisestä poikkeusoloissa tai muussa vakavassa yhteiskunnallisessa häiriötilanteessa. Tavoitteena on parantaa Rikosseuraamuslaitoksen mahdollisuuksia huolehtia rangaistusten turvallisesta täytäntöönpanosta myös tällaisissa tilanteissa.

Myös Rikosseuraamuslaitoksen valvontatoimivaltuuksien soveltamisedellytykset uudistettaisiin. Muutoksilla yhtenäistettäisiin eri toimivaltuuksia koskeva sääntely johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi siten, että laissa käytettäisiin erilaisia käsitteitä johdonmukaisesti ja ne kuvaisivat oikeasuhteisesti kunkin toimivaltuuden soveltamisedellytyksiä.

Olen arvioinut esitystä edellä todetuista lähtökohdista jäljempänä käsitellyin osin. Vankeuslaista antamani kommentit koskevat myös tutkintavankeuslakia, kun siihen ehdotetaan vastaavaa säännöstä.

2 RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN VALVONTATOIMIVALTUUKSIA KOSKEVAT EHDOTUKSET

2.1 Vapautensa menettäneiden perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisen yleiset lähtökohdat

Hallituksen esityksessä on perustuslakivaliokunnan lausuntoa pyydetty vakavia yhteiskunnallisia häiriötilanteita koskevista säännöksistä. Näitä arvioin jäljempänä jaksossa 3. Ehdotettu sääntely Rikosseuraamuslaitoksen valvontatoimivaltuuksista on kuitenkin sekin nähdäkseni erityisen merkityksellistä, minkä vuoksi käsittelen sitä seuraavassa.

Ehdotettu sääntely on merkityksellistä erityisesti perustuslaissa säädetyn julkisen vallan käytön lakisidonnaisuuden ja lainalaisuuden (2 § 3 mom.), henkilökohtaisen koskemattomuuden (7 §), yksityiselämän suojan (10 §) ja oikeusturvaperusoikeuden (21 §) kannalta. Koska esityksessä ehdotetaan myös uudistettavaksi asetuksen- ja määräyksenantovaltuuksia, ehdotus on merkityksellinen myös perustuslain 80 §:n kannalta.

Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan perustuslain 7 §:n 3 momentin viimeisen virkkeen mukaan lailla. Perusoikeusuudistuksen esitöissä tätä säännöstä luonnehdittiin perustuslailliseksi toimeksiannoksi, jonka johdosta lailla tulee turvata vapautensa menettäneille kuuluvat oikeudet muun muassa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten viitoittamalla tavalla (HE 309/1993 vp, s. 49/I).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 ja 6 artiklassa, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 9, 10 ja 14 artiklassa sekä lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 37 artiklassa luetellaan eräitä vapautensa menettäneen oikeuksia, minkä lisäksi muutkin ihmisoikeudet (esimerkiksi henkilökohtainen koskemattomuus sekä kirje- ja puhelinsalaisuus) kuuluvat myös vapautensa menettäneille siltä osin kuin niitä ei ole rajoitettu ihmisoikeussopimusten ja perusoikeussäännösten kannalta hyväksyttävällä tavalla (HE 309/1993 vp, s. 49/II).

Arvioitaessa ehdotetun sääntelyn suhdetta Suomea sitoviin ihmisoikeusvelvoitteisiin esityksessä viitataan Euroopan neuvoston vankisääntöihin. Kyseessä on suositus, jolla pyritään määrittämään vapautensa menettäneiden kohtelun minimitaso. Lisäksi mainitaan suosituksia esittävä tarkastus- ja valvontaelin, Eurooppalainen komitea kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (CPT) ja sen koronapandemiaan liittyvä kannanotto. Samoin viitataan YK:n vankeinhoidon vähimmäissääntöihin (Nelson Mandela -säännöt).

Eurooppalaisten vankeinhoitosääntöjen suositusten ja CPT:n kannanottojen taustalla vaikuttaa epäilemättä Euroopan ihmisoikeussopimuksen sitova sääntely. Pidän kuitenkin valitettavana, että esityksen

säätämisjärjestysperusteluissa ehdotuksia ei ole arvioitu suhteessa kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.

Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen lausuntokäytännön valossa vapaudenmenetys ei siten sellaisenaan muodosta perustetta rajoittaa henkilön muita perusoikeuksia. Jos tarve henkilön muiden perusoikeuksien rajoittamiseen tämän vapaudenmenetyksen aikana on olemassa, rajoituksista on säädettävä lailla ja ne tulee voida oikeuttaa erikseen kussakin tapauksessa ja kunkin perusoikeuden osalta (HE 309/1993 vp, s. 25/I). (esim. PeVL 13/2021 vp, kohta 4)

2.2 Toimivaltuuksien käytön porrastaminen

2.2.1 Yleiset havaintoni

Esityksessä tunnistetaan, että voimassa olevan sääntelyn epäselvyys on vaikeuttanut toimivaltuuksien käyttöä käytännössä. Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa tehtyjen havaintojen mukaan esitykseen sisältyvistä aihealueista ongelmallisimpia ovat olleet Rikosseuraamuslaitoksen valtuudet valvoa vankeja, erityisesti kirjeenvaihdon valvonta, sekä jossakin määrin myös toimivaltuudet puuttua henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.

Toimivaltuuksien selkeyttäminen sekä niiden porrastaminen selkeästi perusoikeuksiin puuttumisen intensiteetin perusteella on mielestäni perusteltua. Samalla pidän tärkeänä korostaa nyt ehdotettujen toimivaltuussäännösten muutostenkin kohdalla vankeuslain 1 luvun 5 ja 6 §:stä ilmeneviä vankien kohtelua ja toimivaltuuksien käytön yleisiä periaatteita koskevia säännöksiä (kuten PeVL 20/2005 vp, s. 3).

Esityksessä ehdotetaankin, että toimivaltuuksien käyttö jaoteltaisiin kolmeen portaaseen: toimenpide **voidaan** tehdä, toimenpide **on perusteltua** tehdä ja toimenpide **on välttämätöntä** tehdä. Näiden sisältöä selostetaan esityksen yleisperusteluissa. Tällä hetkellä moniin toimivaltuuksiin sisältyvät toimenpiteen perusteita määrittelevät niin sanotut toimenpidekynnykset, kuten esimerkiksi ”perusteltua syytä epäillä” tai ”todennäköistä syytä epäillä”, ehdotetaan poistettaviksi säännöstekstistä.

Tämän kynnyksen lisäksi toimivaltuuksien käyttö sidottaisiin perusteeseen ”rikoksen estämiseksi, vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.” Tutkintavankeuslaissa yhtenä perusteena olisi lisäksi tutkintavankeuden tarkoituksen turvaaminen.

Vaikka sinänsä esityksen tavoite säätää toimivaltuuksien käyttöedellytyksistä täsmällisesti ja yhtenäisesti on lähtökohdiltaan kannatettava, on yhtenäistämispyrkimyksissä välttämätöntä kiinnittää huomiota siihen, että ehdotettu sääntely edelleen täyttää perusoikeuksien rajoitusedellytykset.

Vankeuslaissa säädetyt toimivaltuudet sekä nyt ehdotetut toimivaltuuksia täsmentävät säännökset merkitsevät paikoin varsin pitkälle menevää puuttumista henkilön perusoikeuksiin. Perustuslakivaliokunta on myös vankeuslakia koskevassa lausuntokäytännössään korostanut toimenpiteisiin kiinnittyvää yksittäistapauksellista perusteltua tarvetta (esim. PeVL 20/2005 vp). Se on todennut, että säännöksissä ehdotetut ilmaisut ”jos on syytä”, ”jos on tarpeen” ja ”saattaa” eivät ole asianmukaisia, vaan sääntelyä tuli näiltä osin syytä tarkistaa niin, että säännöksissä mainittuna kunkin toimenpiteen edellytyksenä on yksittäistapauksellinen ja toimenpiteen ankaruutta oikeasuhtaisesti vastaava perusteltu tarve (PeVL 20/2005 vp, s. 5–6). Yksittäistapauksellinen perusteltu tarve on merkityksellinen perusoikeuksien rajoittamiselta edellytettävän täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden sekä oikeasuhtaisuuden kannalta.

Useissa kohdin yksittäistapauksellisuutta korostava, kuhunkin tilanteeseen kiinnittyvä kynnys toimenpiteelle ehdotetaan korvattavaksi uusilla kriteereillä. Esimerkiksi kielellisenä muutoksena ehdotetaan, että aiempi ”perusteltua syytä epäillä” -kynnys toimenpiteen suorittamiseksi korvataan välttämättömyysedellytyksellä.

Toimivaltuuksien käytön edellytykset eivät mielestäni käy säännöstekstistä riittävän selvästi ilmi. Ehdotetussa sääntelyssä monin paikoin pyritään poistamaan kunkin toimenpiteen yksittäistapauksellisuutta ja oikeasuhtaisuutta ilmentävä perustelu, ja useassa ehdotetussa säännöksessä voimassa olevasta vankeuslaista ehdotetaan siirrettäväksi toimenpiteiden käyttötilanteita rajaavia osia säännöksen perusteluihin.

Yleisperusteluissa ja osittain säännöskohtaisissa perusteluissa tuodaan esiin, että toimivaltuuden käytön edellyttäessä, että se on ”perusteltua” tai ”välttämätöntä”, edellytetään konkreettisten, yksittäistapauksellisten perusteiden olemassaoloa. Tämä ei kuitenkaan riitä: yksittäistapauksellisen perustellun tarpeen tulee selkeämmin ilmetä säännösperusteisesti, eivätkä perusoikeuksin rajoittamisen edellytykset voi jäädä perustelulausumien varaan. Edelleen painotan, että vaatimus rajoituksen välttämättömyydestä toteutuu huonosti vain lisäämällä välttämättömyys-sana säännökseen ja poistamalla ne elementit, jotka ilmentävät, mikä kulloisessakin tilanteessa muodostaa säännöksen soveltamisen välttämättömyyden (ks. erityisesti jäljempänä esimerkki henkilönkatsastuksesta). Vaikka pyrkimys on yhtenäistää toimenpiteitä koskevaa sääntelyä, ei välttämättömyys kussakin tapauksessa merkitse samaa.

Lisäksi, kun kyse on erilaisista toimivaltuuksista, on myös kysymys oikeasuhtaisuudesta toimivaltuuskohtainen. Tavoite yhtenäistää sanamuotoja ei voi merkitä sitä, että samanaikaisesti perusoikeuksien rajoittamiselta edellytettävästä lainsäädännön täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta sekä erityisesti oikeasuhtaisuudesta tingitään.

Esityksen perusteluissa välttämättömyysedellytystä kuvataan seuraavasti: ”- - tulisi arvioida sitä, onko yksittäisessä tapauksessa konkreettiset

perusteet toimenpiteelle. Keskeistä olisi punnita sitä, voidaanko turvaamistoimenpiteen tavoite, kuten rikollisen toiminnan estäminen, saavuttaa mainitulla turvaamistoimenpiteellä vai olisiko käytettävissä lievempiä toimenpiteitä.” (s. 60) Esityksen perusteluissa muutoksia luonnehditaan kuitenkin laajemmin vain kielellisiksi. Kyse ei mielestäni ole pelkästä kielellisestä vaan sisällöllisestä muutoksesta, joka irtaannuttaa toimenpiteen käyttöä yksittäisestä tilanteesta ja vaikuttaa mahdollistavan aiempaa laajemman harkintavallan käytön.

Edelleen en ole aivan vakuuttunut, vastaako ehdotettu sääntely sille asetettuja tavoitteita johdonmukaisuuden lisäämisestä. Samanaikaisesti ehdotettu sääntely muodostuu osin epätäsmällisemmäksi ja perusoikeuksiin puuttumisen edellytyksiä vaikutetaan väljennettävän ja viranomaisen harkintavaltaa samalla lisättävän, vaikka muutoksia perustellaan vain kielellisinä.

Käyn seuraavassa läpi eräitä säännösehdotuksia konkretisoidakseni edellä esittämiäni yleisiä havaintoja.

2.2.2 Esimerkkejä yksittäistapauksellisesta perustellusta tarpeesta irtautuvista toimivaltasäännöksistä

Yksittäistapauksellisesta perustellusta tarpeesta irtoavina, nyt ehdotettuina toimivaltasäännöksinä voidaan mainita esimerkiksi seuraavat:

12 luku 1 § Kirjeenvaihto ja postilähetysten tarkastaminen:

Nykyinen sääntely vankeuslain 12 luvun 1 §:ssä asettaa suljetussa vankilassa tai Vankiterveydenhuollon yksikössä olevan vangin lähtevän kirjeenvaihdon ja muiden postilähetysten sekä avolaitoksessa olevan vangin kaiken kirjeenvaihdon ja postilähetysten osalta avaamisen ja tarkastamisen edellytykseksi, että lähetyksen muodosta tai koosta voidaan päätellä, että se sisältää muutakin kuin luottamuksellisen viestin, tai että muutoin on perusteltua syytä epäillä, että se sisältää 1 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä.

Ehdotetun 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan edellä mainitut kirjeet ja postilähetykset voitaisiin avata ja niiden sisältö tarkastaa lähetyksen sisältämää viestiä lukematta, jos se on perusteltua sen selvittämiseksi, sisältääkö se 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä.

Säännöskohtaisten perustelujen mukaan toimivaltuuden käytölle tulisi olla yksittäistapaukseen liittyvää konkreettinen epäily siitä, että lähetys sisältää kiellettyjä aineita tai esineitä. Muutos olisi perusteluiden mukaan ennen muuta kielellinen eikä säännöksen soveltamiskäytäntöä ole tarkoitus muuttaa (s. 117).

Tällä hetkellä lakiin sisältyvä toimenpidekynnys ja avoin esimerkkiluettelo tilanteista, jolloin kynnyksen voidaan arvioida ylittyvän, siirretään esityksessä lakitekstistä säännöskohtaisiin perusteluihin. Ehdotettu 1 §:n 2 momentin edellä mainittu osuus ei nähdäkseni selvästi ilmaise sitä, että

”perusteltua” viittaa yksittäistapaukselliseen konkreettiseen, kyseiseen lähetykseen liittyvään syyhyn. Tällainen sääntelytapa on nähdäkseni omiaan lisäämään virkamiehen harkintavaltaa ja johtamaan epäyhtenäisiin soveltamiskäytäntöihin.

12 luku 2 § Viestin lukeminen ja jäljennöksen ottaminen

Nykyisen säännöksen mukaan vangin saapuvan tai lähtevän kirjeen, muun postilähetyksen tai viestin lukeminen on mahdollista, jos se on tarpeen kyseisen vangin rikostaustaan, hänen vankeusaikaiseen käyttäytymiseensä, lähetykseen tai sen lähettäjään taikka vastaanottajaan liittyvästä perustellusta syystä rikoksen estämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Nykyinen sääntely sallii myös jäljennöksen ottamisen.

Ehdotetun vankeuslain 12 luvun 2 §:n mukaan viesti saadaan lukea ja ottaa siitä jäljennös, jos se on välttämätöntä rikoksen estämiseksi, vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

Minun on vaikea nähdä, että ehdotettu säännös nykyistä vaikeaselkoista säännöstä enempää selventäisi ja helpottaisi kirjeenvaihdon lukemisesta päättämistä. Siitä ei käy ilmi lukemisen perusteilta edellytettävä konkreettisuus ja yksittäistapauksellisuus eikä selvästi sekään, kuinka todennäköinen tai vakava säännöksellä suojeltaviin seikkoihin kohdistuvan uhan tulisi olla, ja että lukemisperusteilta edellytettäisiin myös jonkin asteista todennäköisyyttä. Edellä todettu koskee myös ehdotettua 12 luvun 7 §:ää puhelun kuuntelemisesta ja tallentamisesta.

16 luku 7 § Päihteettömyyden valvonta

Päihteettömyyden valvontaa koskevaa 16 luvun 7 §:ää **ehdotetaan** muutettavaksi siten, että vanki voitaisiin velvoittaa suorittamaan puhalluskoe taikka antamaan sylki- tai virtsanäyte, jos se on perusteltua sen selvittämiseksi, onko vanki alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen.

Nykyisen lain mukaan vanki voidaan velvoittaa näihin toimenpiteisiin, jos on syytä epäillä, että hän on alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen.

Säännöskohtaisten perustelujen mukaan kyseessä olisi kielellinen muutos siten, että päihteettömyyden valvontaan liittyvien toimenpiteiden tulisi olla perusteltuja. Tällä selkeytettäisiin sitä, että toimenpiteille tulee olla yksittäisessä tapauksessa konkreettiset perusteet. Kynnys päihteettömyyden valvontaan ei muuttuisi nykyisestä (s. 135).

Kyse on nähdäkseni sisällöllisestä muutoksesta, jossa toimenpide ei enää kiinnity perusteltuun epäilyyn aineen käytöstä, vaan tarpeeseen selvittää, onko vanki päihtynyt. Minun on vaikea nähdä ehdotetun muutoksen selkiyttävän sääntelyä. Perustelujen mukaan tarkoitus on edelleen säätää, että päihdevalvonnan edellytyksenä tulisi olla jokin tieto tai havainto, joka muodostaa syyn epäillä vankia kyseisellä hetkellä päihteiden käytöstä,

esimerkiksi ulkoiseen olemukseen tai käyttövälineiden löytymiseen liittyvä havainto.

Seuraavat esimerkit ehdotetusta sääntelystä kuvaavat erityisesti sitä, kuinka voimassa olevat ”todennäköistä syytä epäillä” -ja ”perusteltua syytä epäillä” -kynnykset kytkevät toimivaltuuden käytön selkeästi kyseiseen yksittäiseen tilanteeseen, kun taas välttämättömyysedellytys mahdollistaa tästä irtoamisen ja esimerkiksi sen, että vankilan turvallisuus kollektiivisesti edellyttää vankeuslain mukaisten perusoikeuksiin puuttuvien toimivaltuuksien käyttöä.

16 luku 6 § Vangin henkilönkatsastus

Nykyisen lain mukaan vangille voidaan tehdä henkilönkatsastus, jos on todennäköistä syytä epäillä, että vangilla on vankilassa tai sinne tullessaan kehossaan tämän lain 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä, jotka ovat omiaan aiheuttamaan vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle taikka vangin hengelle tai terveydelle.

Esityksessä ehdotetaan, että vangille voitaisiin tehdä henkilönkatsastus, jos se on välttämätöntä sen selvittämiseksi, onko vangilla vankilassa tai sinne tullessaan kehossaan 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä, jotka voivat aiheuttaa vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle taikka vangin hengelle tai terveydelle.

Yleisperustelujen (s. 59–60) mukaan toimenpiteet, joiden edellytyksenä on välttämättömyys, edellyttäisivät konkreettisia perusteita yksittäisessä tapauksessa. Perusteiden tulisi olla painavia ja ennen toimenpiteeseen ryhtymistä tulisi pyrkiä arvioimaan, voidaanko tavoite, kuten vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, saavuttaa vangin oikeuksiin lievemmin puuttuvilla keinoilla. Välttämättömyyskään ei kuitenkaan edellyttäisi sitä, että toimenpiteen perusteista olisi täysin varma tieto (s. 59). Toimenpiteen välttämättömyyden kannalta olisi olennaista arvioida sitä, voidaanko uhka torjua kyseisellä toimenpiteellä vai voitaisiinko se tehdä jollakin lievemmällä keinolla (s. 60).

Toisin kuin perusteluissa todetaan, nähdäkseni kyse olisi kielellisen muutoksen sijaan sisällöllisestä muutoksesta:

Nykyisen säännöksen ilmaisu ”todennäköistä syytä epäillä” asettaa korkean kynnyksen sille, minkälaisiin tietoihin ja havaintoihin pohjaten henkilönkatsastus voi tulla kysymykseen. Näin tulee ollakin, koska henkilönkatsastuksella puututaan syvälle perustuslain 7 §:ssä turvattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Käytännössä kyse on yleensä lääkärin suorittamasta ruumiinontelojen tutkimisesta kehon sisäisen kuljetuksen selville saamiseksi. Ehdotettu sanamuoto ”välttämätöntä” ei nähdäkseni perusteluissa todetusta huolimatta aseta vastaavaa toimenpide- ja todennäköisyyskynnystä kuin nykyinen sanamuoto. Katson ehdotetun säännöstekstin perusteella jäävän avoimeksi ja epäselväksi, millaista todennäköisyyttä toimenpiteen perusteilta edellytettäisiin.

Säännökseen ehdotetusta edellytyksestä ”välttämätöntä” voidaan todeta myös, että henkilönkatsastus, tai jäljempänä käsiteltävä eristämistarkkailu, on aina välttämätön sen selvittämiseksi, kuljettaako vanki jotakin kehonsa sisällä. Muita keinoja kuin henkilönkatsastus tai eristämistarkkailu ei tämän asian selvittämiseen nähdäkseni vankilalla ole, joten välttämättömyys yleisperusteluissa mainitussa mielessä eli onko tavoite saavutettavissa vangin oikeuksiin lievemmin puuttuvalla tavalla, toteutuu aina, kun kehonsisäistä kuljetusta epäillään. Näin ollen se, milloin voidaan katsoa riittävän epäilyn syntyvän, olisi asiassa olennaista, eikä säännöksen sanamuoto vastaa tähän.

Säädettäessä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisesta sääntelyn tulee olla lain tasolla täsmällistä ja tarkkarajaista. Nykyinen sääntely ei mahdollista henkilönkatsastusta minkä tahansa epäilyn perusteella, kun taas ehdotettu säännös ei nähdäkseni ota, ainakaan riittävän selvästi, kantaa henkilönkatsastuksen perusteilta edellytettävään todennäköisyyteen.

17 luku 3 § Tapaajan henkilöntarkastus

Säännöksestä ehdotetaan poistetavaksi tapaajalle tehtävän henkilöntarkastuksen edellytyksenä oleva näyttökynnys ”perusteltua syytä epäillä” sitä, että tapaamisessa pyritään luovuttamana kiellettyjä aineita tai esineitä.

18 luku 4 § Eristämistarkkailu

Myös tämän säännöksen osalta toimenpidekynnys ”jos on perusteltua syytä epäillä” ehdotetaan poistettavaksi ja säännös muotoiltavaksi siten, että eristämistarkkailuun sijoittamisen edellytyksenä olisi, että se on välttämätöntä sen selvittämiseksi, onko vangilla vankilassa tai sinne tullessaan kehossaan 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä taikka sen varmistamiseksi, että henkilökatsastuksessa havaitut aineet ja esineet poistuvat hänen kehostaan.

Tämäkin ehdotettu säännös jättää tulkinnanvaraiseksi, kuinka todennäköistä näyttöä siitä, että vangilla on säännöksessä mainittuja aineita tai esineitä kehossaan, päätöksen edellytyksenä tulisi olla.

Perusoikeuksien rajoittamisen yksittäistapauksellisuudesta irtaantumista osoittaa nähdäkseni myös ehdotettu 12 luvun 8 § kirjeenvaihdosta ja puheluista varmuusosastolla.

12 luku 8 § Kirjeenvaihto ja puhelut varmuusosastolla

Esityksessä ehdotetaan, että varmuusosastolla olevien vankien kirjeenvaihdon lukemiseen ja siitä jäljennöksen ottamiseen sekä puhelujen kuuntelemiseen ja tallentamiseen sovellettaisiin alinta eli ”voidaan tehdä” toimenpidekynnystä. Tämän lisäksi säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, että varmuusosastolla kirjeen lukeminen sekä jäljennöksen ottaminen ja puhelun kuuntelu sekä tallentaminen voitaisiin tehdä yksinomaan varmuusosastosijoituksen perusteella, kuten nykyisinkin. Varmuusosastolla ei siten tarvitsisi tehdä erillistä päätöstä kirjeiden

lukemisesta tai puhelun kuuntelusta, vaan varmuusosastosijoitusta koskeva päätös olisi perusteena näillä toimille (s. 120).

Totean olevan selvää, että tälläkään hetkellä luottamuksellisten viestien lukeminen ei ole mahdollista ilman erillistä päätöstä yksinomaan sillä perusteella, että vanki on sijoitettu varmuusosastolle.

Voimassa olevan vankeuslain 12 luvun 8 §:n 1 momentin mukaan varmuusosastolla olevalta vangilta peräisin oleva ja vangille saapunut muu kuin 3 ja 4 §:ssä tarkoitettu kirje, muu postilähetys ja viesti saadaan lukea, jos se on tarpeen kyseisen vangin rikostaustaan, hänen vankeusaikaiseen käyttäytymiseensä, lähetykseen tai sen lähettäjään taikka vastaanottajaan liittyvästä syystä rikoksen estämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

Huolimatta siitä, että varmuusosastosijoituksen perusteena lienee useimmiten seikkoja, joilla voidaan perustella myös kirjeenvaihdon lukemista, en pidä perustuslain 10 §:n 4 momentti ja perustuslakivaliokunnaan aiempi lausuntokäytäntö (erit. PeVL 20/2005). huomioon ottaen mahdollisena, että varmuusosastosijoitus yksin, ilman erillistä päätösharkintaa olisi perusteena lukemiselle. Nähdäkseni luottamuksellisen viestin suojaan puuttumiselta tulee myös varmuusosastolle sijoitettujen vankien osalta edellyttää yksittäistapauksellista harkintaa.

Esimerkkinä säännöksestä, joka ei kiinnity mihinkään tapahtumaan eikä välttämättömyyteen, voidaan mainita säännös maksuvälineen käytön valvonnasta.

9 luvun 3 § Maksuvälineen käytön valvonta

Maksuvälineen käytön valvonta **nykyisin** edellyttää konkreettisia tapahtumia (”havaitaan tavanomaisesta maksuliikenteestä poikkeavia maksutapahtumia tai jos se on Rikosseuraamuslaitoksen muun toiminnan yhteydessä ilmenneestä syystä taikka muulta viranomaiselta tulleen tiedon johdosta välttämätöntä”). Nyt **ehdotettu** säännös (9 luvun 3 §) ei kiinnity mihinkään tapahtumaan eikä välttämättömyyteen, vaan kynnys on ainoastaan ”voidaan valvoa”. Samanaikaisesti säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, että kyse on sanamuodon yhtenäistämisestä.

Nähdäkseni näiltäkin osin kyse on sisällöllisestä muutoksesta. Ehdotettu säännös vaikuttaa mahdollistavan, että henkilön tilitietoja valvottaisiin tällaisen vangin henkilöön yleisesti ja jatkuvasti liittyvän seikan perusteella.

3 POIKKEUKSET YHTEISKUNNALLISISSA HÄIRIÖTILANTEISSA 19 A LUKU

Esityksessä ehdotetaan, että vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin lisättäisiin säännökset Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan järjestämisestä valmiuslain 3 §:ssä tarkoitetuissa poikkeusoloissa tai normaaliolojen vakavissa häiriötilanteissa. Vastaavantyyppisiä tilanteita koskevia säännöksiä ehdotetaan myös yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin, valvotusta koevapaudesta annettuun lakiin ja yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta annettuun lakiin.

Kuten esityksessä todetaan, erilaiset vakavat yhteiskunnalliset häiriötilanteet voivat vaikuttaa merkittävästi ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Ehdotettu sääntely on tarpeellista, ja sääntelyn tarpeeseen on myös apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen kiinnittänyt huomiota ratkaisussaan EOAK/2606/2020, jota selostetaan esityksessä.

Normaaliolojen häiriötilanteet, joissa 19 a luvussa säädettäviä poikkeuksia voitaisiin soveltaa, on määritelty vankeuslakiin lisätyssä 19 a luvussa, sen 1 §:n 2 momenttiin sisällytetyllä avoimella luettelolla esimerkkitilanteista. Yksilöityjen häiriötilanteiden lisäksi kyseeseen voisi tulla muu mainittuihin häiriötilanteisiin vaikutuksiltaan rinnastuva vakava häiriötilanne. Nähdäkseni nämä on määritelty riittävän täsmällisesti ja tarkkarajaisesti. Soveltamistilanteet on rajattu vain laaja-alaisiin vaikutuksiltaan vakaviin yhteiskunnan häiriötilanteisiin.

Säätämisjärjestysperustelut ovat varsin niukat. Nähdäkseni sääntelyn tavoitteena on perustuslain 22 §:n mukaisesti varmistaa perustuslain 7 §:n 1 momentissa taattu oikeus elämään ja turvallisuuteen kaikkien vankiloihin sijoitettujen, niissä työskentelevien tai vierailevien osalta. Huolimatta säätämisjärjestysperusteluiden niukkuudesta, pidän 19 a luvun säännöksiä perusteiltaan hyväksyttävinä.

Suhteellisuusvaatimus on huomioitu säännöksissä asettamalla pääsäännöksi ensin toiminnan supistamisen ja vasta viime sijaisena keinona toiminta voitaisiin keskeyttää kokonaan. Lisäksi säännöksissä asetetaan erilaisia velvoitteita pyrkiä lieventämään rajoitusten haittavaikutuksia korvaavilla järjestelyillä, kuten soveltuvaa toimintaa tai vapaa-ajantoimintaa vangeille järjestämällä. Vankien oikeuksien rajoittaminen edellyttäisi kunkin rajoitustoimen osalta välttämättömyyttä.

Alaikäisten tapaamisoikeuteen ei olisi mahdollista kohdistaa vastaavia rajoituksia kuin tapaamisoikeuteen muutoin, ja poistumislupien osalta erittäin tärkeän syyn perusteella myönnettäviä poistumislupia ei voitaisi rajoittaa. Oppivelvollisten osallistumista opetukseen ei voitaisi Rikosseuraamuslaitoksen toimin rajoittaa eikä keskeyttää. Rajoitusten hyväksyttävyyttä ja oikeasuhtaisuutta tukevat lisäksi 10 §:ssä edellytetyt toimenpiteet, joilla poikkeustoimien haitallista vaikutusta vankien ulkopuolisiin yhteyksiin ja vankilan sisäisiin sosiaalisiin kontakteihin pyrittäisiin vähentämään.

Apulaisoikeusasiamies Mikko Sarja

Esittelijäneuvos Heini Färkkilä

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.